

UO'K: 581.143

KIZIL (*CORNUS MAS* L.) GA SHAKL BERISH VA BUTASHNING O'SIMLIK HAYOTIDAGI AHAMIYATI

Reypnazarova Gulperiyzat Nukusbayevna

Akad. M.Mirzayev nomidagi bog'dorchilik, uzumchilik va vinochilik
ilmiy-tadqiqot instituti doktoranti (DSc)

Obidjanov Dilshod Axmed Xuja o'g'li

q.x.f.d., O'simliklar karantini va himoyasi ilmiy-tadqiqot instituti

Annotatsiya. Ushbu maqolada kizil (*C.mas*) o'simligi haqida umumiy ma'lumotlar berilgan jumladan kizil o'simligining butasimon daraxtligi va betartib o'sishi ularning oldini olish uchun va hosildorligini yanada kuchaytirish uchun ularga shakl berish va butashning ahamiyati bo'yicha bir qancha ma'lumotlar keltirib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kizil daraxti, mevali daraxtlar, butash, gullar, buta, mevalari, vitaminlar, navlar, agrotexnik, bog', shakar, tanasi, tarkibi, xususiyati o'g'itlar.

Abstract: This article provides general information about the dogwood (*C.mas*) plant, including some information on the importance of shaping and pruning the dogwood plant to prevent its bushy and unruly growth and to further enhance its productivity.

Key words: fruit trees, shrub, bush, fruits, varieties, agrotechnics, fruits, sugar.

Аннотация. В данной статье описываются научные исследования влияния формирования кроны и обрезки деревьев красной смородины (*C.mas*) на их урожайность.

Ключевые слова: фруктовые деревья, кустарник, куст, плоды, сорта, агротехника, фрукты, сахар, ствол.

KIRISH

Respublikamizda ham kam tarqalgan, noyob xususiyatlarga ega meva turlarini ko'paytirish, introduksiya qilish, ularning morfo-biologiyasini o'rganish va jadal etishtirish, kasalliklarini o'rganish bo'yicha ma'lum izlanishlar olib borilmoqda. Biroq, noyob, shifobaxsh xususiyatlarga ega, qayta ishlash imkoniyatlari keng va yuqori daromad manbai bo'lgan kizil o'simligini o'rganish va uniga tushadigan kasallik turlarini tatbiq etish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilmagan. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2022-

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

2026 yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi» ning 3.30-bandida ham «Qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga etkazish» masalalari alohida belgilab qo'yilgan. Ko'p yillik bog'dorchilik tajribasi shuni ko'rsatadiki, madaniylashtirilgan kizil o'simligining sanoat plantatsiyalari juda ham kam, bu esa ushbu qimmatli mevaga bo'lgan talabni to'la qonli qondirish imkonini bermaydi. [5]

Respublikamizda ham kam tarqalgan, noyob xususiyatlarga ega meva turlarini ko'paytirish, introduksiya qilish, ularning morfo-biologiyasini o'rganish kasalliklariga qarshi kurashish bo'yicha ma'lum izlanishlar olib borilmoqda. Biroq, noyob, shifobaxsh xususiyatlarga ega, qayta ishlash imkoniyatlari keng va yuqori daromad manbai bo'lgan kizil o'simligini o'rganish va uni sanoat asosida etishtirishni tatbiq etish bo'yicha keng ko'lamli tadqiqotlar olib borilmagan. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2022-2026 yillarga mo'ljallangan «Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi» ning 3.30-bandida ham «Qishloq xo'jaligini ilmiy asosda intensiv rivojlantirish orqali dehqon va fermerlar daromadini kamida 2 baravar oshirish, qishloq xo'jaligining yillik o'sishini kamida 5 foizga etkazish» masalalari alohida belgilab qo'yilgan [1].

Kizil daraxti ko'p yillik balandligi 2-6 metrga yetadigan mevali shifobaxsh o'simlik hisoblanadi. Poyasi qotib qolgan, tanasi egiluvchan, shoxlari siyrak va to'rsimon shaklda bo'ladi. [2] Yoshi katta daraxtning poyasi qo'ng'ir yoki qop-qora tusga kiradi. Barglari ellipssimon, qarshili joylashgan bo'lib, yuzi yashil, osti oqish tusli. Kizil gullari mayda, sariq rangda bo'lib, mart-aprel oylarida barglar ochilishidan oldin gullaydi. Mevalari tuxumsimon yoki uzunchoq shaklda, qip-qizil yoki to'q qizil rangda bo'ladi, ichida bir dona urug' saqlanadi. Mevalar avgust-sentyabr oylarida pishadi [3]. Kizil mevalari oziqaviy va shifobaxsh moddalarga boy. Uning tarkibida 8-12% gacha shakarlar (glyukoza va fruktoza), limon, olma va yantar kislotalari, S, A, E va PP vitaminlari, shuningdek kaliy, kalsiy, fosfor, temir va magniy minerallari mavjud. Mevalarning qizil tusini antotsianlar va taninlar ta'minlaydi.[4]

Kizil iqtisodiy jihatdan ham qimmatli o'simlik hisoblanadi. Uning mevalari oziq-ovqat va farmatsevtika sanoatida xomashyo sifatida ishlatiladi. Shuningdek, kizil daraxtining cho'pi qattiq va zich bo'lgani uchun asboblari, nayza, eshiklar uchun tutqichlar va turli ustalar mahsulotlari tayyorlashda qo'llaniladi. Dekorativ o'simlik sifatida ham bog' va hovlilarni bezashda keng ishlatiladi. [6]

Kizil mevali daraxtlarni va umumiy mevali daraxtlarni butash xirurgik operatsiya bo'lib, bunda daraxtning hosildorligi hamda mevalarning sifati bilan bog'liq bo'lgan quyosh radiatsiyasidan to'liq foydalanishni, daraxtlarning yaxshi o'sishi va shoh-shabballarining daraxtlarda yaxshi joylashishini tartibga solishga yordam beradi, shuningdek hosil berishni yildan-yilga mustahkamlaydi. Kizil mevali daxat asli butasimon daraxt hisoblanadi shuningdek shoh-shabballari tarvaqaylanib betartib o'sish xususiyatiga ega. Mevalari esa meva bandlariga

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIK KARANTINI

mahkam birikib turadi, shamol yordamida ham yerga tushishi qiyin va qol mehnatni talab qiladi. Shuning hisobiga daraxtlarni vaqtida butash zarur agrotexnik tadbirlardan biri hisoblanadi. Mevali daraxtlarni butashni afzalliklari shundaki, agarda daraxtlar endi ekilayotgan bo'lsa gektariga ko'proq daraxt joylashtirishga imkon beriladi va pishgan mevalarini uzub olishda qulaylik tug'diradi. Meva daraxtlarini sistemali butash orqali hosilni uch barobargacha oshirish mumkin shuningdek butash natijasida mevalarni sezilarli darajada yiriklashtiradi va ta'm sifatiga ham o'z ta'sirini tegkizmasdan qolmaydi. Mevalari tarkibida shakar va kislotalar butalmagan daraxtlarnikiga nisbatan ko'proq bo'ladi. Kizil mevali daraxt-30 gradusgacha sovuqqa bardosh beradigan o'simlik hisoblanadi, agarda o'z vaqtida butalib tursa sovuqqa bo'lgan chidamliligini yanada oshirishga imkon beradi.

Kizil mevali daraxti tanasi o'ta mustahkam va shohlari egiluvchan xususiyatga ega hisoblanadi bunga sabab o'tgan asrlarda insonlar tarafidan bu mevali o'simlik shohlaridan harxil qurol yaroqlar ishlab o'z manfaatlari yo'llarida foydalanib kelishgan. Masalan kamonlar, qirrali qurollar, qishloq xo'jaligi qurollari, musiqa asboblari, xalq milly naqshlarini bilan bezatib kelishda foydalanishgan. Kizil daraxtlariga shakl berishda birbiriga soya va halaqit beradigan hamma shoh va novdalar olinib tashlandi va haddan tashqari yirik bo'lgan shohlarni boshqa shohlarga tenglashtirish uchun qisqartirib kesildi. Kizil daraxtlarini kesish va shakl berish bu o'sayotgan daraxtlarni yoshartish ma'nosini bildiradi shuningdek kesishdan oldin albatta daraxtlar tupiga og'itlar solinib tez tezdin sug'orilib turishi kerak.

XULOSA

Kizil mevali o'simligi mintaqamizda kam tarqalgan noyob, foydali hususiyatlarga ega, dorivor shuningdek dekorativ o'simlik hisoblanadi. Respublikamizda ham kam tarqalgan, noyob xususiyatlarga ega meva turlarini ko'paytirish, introduksiya qilish, ularning morfo-biologiyasini o'rganish va jadal yetishtirish, kasalliklarini o'rganish va ularga qarshi kurash choralarini ishlab chiqish bo'yicha ma'lum izlanishlar olib borilmoqda. Kizil mevali o'simligi butasimon daraxt hisoblanib betartib o'suvchi daraxt hisoblanadi buning oldini olish uchun daxtlarga shakl beriladi shuningdek butash ishlari amalga oshiriladi. Bugungi kunda tadqiqotlarimizda o'rganilayotgan kizil mevali o'simligiga shakl berish va ularni butash bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining, O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha 2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining milliy iqtisodiyotni jadal rivojlantirish va yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlashga bag'ishlangan PF-60-sonli Farmoni.
2. Dinda B.; Kyriakopoulos A.M.; Dinda S.; Zoumpourlis V.; Thomaidis N.S.; Velegraki A.; Dinda M. *Cornus mas* L. (cornelian cherry), an important European and Asian traditional food and medicine: Ethnomedicine, phytochemistry

AGRO KIMYO HIMOYA VA O'SIMLIKLER KARANTINI

and pharmacology for its commercial utilization in drug industry. J. Ethnopharmacol. 2016, 193, 670-690. [\[CrossRef\]](#) [\[PubMed\]](#).

3. Seeram N.P.; Schutzki R.; Chandra A.; Nair M.G. Characterization quantification and bioactivities of anthocyanins in *Cornus* species. J. Agric. Food Chem. 2002, 50, 2519-2523. [\[CrossRef\]](#) [\[PubMed\]](#).

4. Rop O.; Mlcek J.; Kramarova D.; Jurikova T. Selected cultivars of cornelian cherry (*Cornus mas* L.) as a new food source of human nutrition. Afr. J. Biotechnol. 2010, 9, 1205-1210. [\[CrossRef\]](#).

5. Asadov S.; Ibrahimov Z.A.; Sadigova S.A. Zoghal (*Cornus mas* L.); Azerbaijan Academy of Science, Institute of Botany: Baku, Azerbaijan, 1990; P. 72. (In Turkish)

6. Brindza P.; Brindza J.; Toth D.; Klimenko S.V.; Grigorieva O. Slovakian cornelian cherry (*Cornus mas* L.): Potential for cultivation. Acta Hort. 2007, 760, 433-438. [\[CrossRef\]](#).